

УДК 159.9:81-139

DOI10.32626/2227-6246.2018-41.53-61

I. В. Ващенко

jarinavv62@gmail.com

О. П. Зелінська

Zelinskakalena7@gmail.com

РЕАГУВАННЯ НА ІНІЦІАЛЬНІ КОНФЛІКТОГЕНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ СПРАВИ

Vashchenko I. V. The response to initial conflict factors during trial / I. V. Vashchenko, O. P. Zelinska // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, G. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine / scientific editing by S. D. Maksymenko, L. A. Onufrieva. – Issue 41. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2018. – P. 53–61.

I. V. Vashchenko, O. P. Zelinska. The response to initial conflict factors during trial. The article provides an analysis of the problem on initial conflict factors in the litigation. It is shown that the initial conflict factors of the participants of litigation generate the tensions of the situation and they are the result of their conflict interaction with the motive for the desire of man to meet his needs. It is revealed that in order to implement the professional activities in a conflict-related environment the judge urgently needs the formation of conflictological competence (the presence of conflict knowledge; the possession of social technologies of prevention, management, minimization of destructive forms of conflict, the formation of a professional type of thinking, which contains reflectivity, methodology, sanogeneity, volume, creativity, possession of psychohygiene and stress-resistant technologies in conflicts, etc.). Its development depends on the psychological and acmeological conditions (the demand of the society for high-class professionals, the prestige of professionalism, the humanization of the system of managerial education, the specificity of standards of the professional environment) and factors (psychological readiness for conflict activities, self-education and self-development). It is noted that when the interests of the parties involved in the case do not coincide with the objectives and tasks of the trial in establishing the actual circumstances of the case, then the relations of the trial with these individuals are conflicting, expressed in such behavior of these individuals, which interferes with the establishment of truth by the trial. The importance of the search and ability to realize the personal conflict and psychological potential in case of neces-

I. V. Vashchenko – the scientific contribution of the co-author is 50%,

O. P. Zelinska – the scientific contribution of the co-author is 50%.

sity of influence on the participants of the legal process with the purpose of changing their attitudes, taking an impartial, well-balanced decision on a case have been proved.

Key words: initial conflict factors, judge, conflict interaction, prosecution, litigation.

І. В. Ващенко, О. П. Зелінська. Реагування на ініціальні конфліктогени під час проведення судового розгляду справи. У статті представлено аналіз проблеми ініціальних конфліктогенів у судовому процесі. Показано, що ініціальні конфліктогени учасників судового процесу заважають прийняттю неупередженого, виваженого рішення по справі. З'ясовано, що для реалізації професійної діяльності в конфліктогенному середовищі, зокрема судді, вкрай потрібна сформованість конфліктологічної компетентності (наявність конфліктологічних знань; володіння соціальними технологіями профілактики, управління, мінімізації деструктивних форм конфлікту; сформованість професійного типу мислення, який містить рефлексивність, методологічність, саногенність, об'ємність, креативність; володіння технологіями психогієни і стресостійкості у конфліктах тощо). Її розвиток залежить від психолого-акмеологічних умов (потреба суспільства у професіоналах високого класу, престиж професіоналізму, гуманітаризація системи управлінської освіти, специфіка еталонів і стандартів професійного середовища) і чинників (психологічна готовність до конфліктологічної діяльності, самонавчання і саморозвитку). Зазначено, що коли інтереси сторін, які беруть участь у справі, не збігаються з цілями і завданнями суду в установленні дійсних обставин справи, тоді відносини суду з цими особами носять конфліктний характер, що виражається у такій поведінці цих осіб, яка заважає діяльності суду зі встановлення істини. Доведено важливість уміння визначати критерії оптимальності / неоптимальності реагування на ініціальні конфліктогени у судовому процесі з метою зміни установок учасників судового процесу, зниження напруги між позивачем і відповідачем та їх конфліктної взаємодії, мотивом до якої було прагнення людини задовольнити свою потребу.

Ключові слова: ініціальні конфліктогени, суддя, конфліктна взаємодія, звинувачення, судовий процес.

Постановка проблеми. Як свідчить еволюція розвитку людства, судоустрій є соціально необхідним продуктом життєдіяльності суспільства. Будь-яке об'єднання людей у спільноти з метою створення держави неминуче вимагало наявності судових органів, здатних здійснювати захист їх прав і законних інтересів. Історичний досвід підтверджує істину, що найзначніші зміни в судоустрої пов'язані зі зміною державного устрою.

Сучасний етап соціально-економічних перетворень диктує необхідність переходу судів на якісно новий рівень діяльності,

ставить нові завдання. Зміни торкаються як організації й умов роботи судів, так і процедур, що забезпечують захист прав людини і доступності правосуддя. Здійснюючи судовий контроль, судова система забезпечує не лише визнання прав людини в повному обсязі, але й виступає гарантом забезпечення демократії й свободи у суспільстві. Це обумовлює необхідність серйозної державної підтримки і застосування програмно-цільового підходу для залучення додаткових ресурсів із метою підвищення ефективності діяльності судів, а також висуває підвищені вимоги до психологічних якостей працівників судових установ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях розкрито різні аспекти функціонування судової влади (В. Бибило, Є. Мізуліна, С. Пашин, В. Сердюк та ін.), психологічного забезпечення суддівської діяльності (М. Дегтяренко, В. Коновалова, Ю. Рибніков, О. Черновський та ін.), психологічного відбору кандидатів на посаду судді (М. Енікеев, В. Лазуткін, В. Марчак, Ю. Тарасова та ін.), справедливого суддівського рішення (К. Валіцкас, О. Ратінов, В. Юстіцкіс та ін.); природу обвинувальних вироків (Л. Карнозова, Е. Петрова та ін.), окремі способи вирішення правових спорів і конфліктів (В. Бабаєв, О. Бандурка, С. Бобровник, І. Ващенко, М. Смелянов, О. Зелінська, В. Кудрявцев, Л. Тимофеева та ін.).

Загалом діяльність працівників судових установ вирізняється високим рівнем варіативності, напруги та нестандартності ситуацій, проходить в умовах дефіциту часу, емоційної та нервово-психічної напруги, у сфері конфліктів різного рівня і характеру. В такому контексті важливого значення набуває розвиток уміння визначати критерії оптимальності / неоптимальності реагування на ініціальні конфліктогени у судовому процесі, що допомагатиме оцінці можливої поведінки всіх учасників судового процесу і не заважатиме прийняттю справедливого суддівського рішення.

Мета статті – представити результати теоретико-емпіричного аналізу доцільності визначення критеріїв оптимальності / неоптимальності реагування на ініціальні конфліктогени у судовому процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичний аналіз наукової літератури свідчить, що конфліктогени – це слова, дії (бездіяльність), поведінка, які можуть призвести до виникнення конфліктної ситуації і переростання її в конфлікт, викликають обурення, лють, злість та інші негативні емоційні стани [1].

На конфліктоген зазвичай відповідають або сильнішим конфліктогеном, або схожим. Закономірність ескалації, тобто наростання конфліктогенів, тісно переплетена з образами, психотравмами дитинства та їх переживаннями, бажанням зняти напругу, захистити себе, відповісти образою на образу. Тому сила конфліктогенів швидко зростає.

Конфліктоген легко відчути, але конфліктогени дуже складно визначити. Що є конфліктогеном, а що – ні?

Звертаючись за потреби до судової влади як інституції, що уособлює справедливість, людина розраховує на захист своїх прав і задоволення своїх вимог. У кожній судовій установі зіштовхуються протилежні інтереси тих, хто порушив закон, і суспільства, інтереси звинувачуваного і потерпілого, інших осіб. Тому є всі підстави говорити про те, що суддя, зазвичай, має справу з емоційно негативно налаштованими людьми, які перебувають у розпачі, гніві, смутку, очікуванні, роздратуванні, сподіванні, надії тощо. Кожна справа, кожне звернення – це неповторна життєва ситуація, зламана доля або життєва драма. Відтак, складність і відповідальність діяльності щодо здійснення правосуддя вимагають мобілізації всіх здібностей судді, що прямо залежать від його психологічної структури й обраної професії [3].

Конфліктогени несуть у собі потенційну схильність до ескалації конфліктів і, по суті, кожен конфліктоген можна звести до однієї з трьох психологічних першопричин:

1) прагнення до домінування – прагнення до лідерства, управління іншими людьми. Виражається в агресивному відстоюванні своєї позиції, утвердженні власного «Я» за будь-яких умов і в будь-якій ситуації, часто з ігноруванням соціальних умовностей і громадських норм.

Прагнення до домінування як риса особистості в більшості випадків супроводжується високим рівнем конфліктності, ворожістю стосовно інших. Людина з яскраво вираженим прагненням до домінування честолюбна, будь-якими шляхами прагне до самоствердження і вищості над іншими, живе за своїми законами. Для неї характерне прагнення до незалежності, яке часто переростає в прагнення робити «все, що хочу». Такі люди мають завищений рівень вимог, намагаються активно впливати на своє оточення, виявляють завойовницькі позиції, прагнуть вести оточуючих за собою і підкоряти інших своїй волі.

Конфліктогенами виступатимуть накази, погрози, необґрунтовані зауваження і звинувачення, категоричність суджень і ду-

мок, перебування співрозмовника, обман або приховування інформації тощо;

2) агресивність як стійка риса особистості – це готовність до агресивної поведінки; одна з вроджених установок, що виражається в прагненні до наступальних або насильницьких дій, спрямованих на заподіяння шкоди або знищення об'єкта наступу.

Агресивність може відрізнятися за ступенем інтенсивності й формою прояву: демонстрація неприязні та недоброзичливості; словесні образи (вербальна агресія); застосування грубої сили (фізична агресія).

Конфліктогенами в цьому випадку виступають будь-які прояви агресивності – як прихованої, так і відкритої. Вони можуть викликати в іншій людині почуття страху, фрустрації, а це неминуче веде до конфліктів;

3) егоїзм – ціннісна орієнтація суб'єкта з переважанням у життєдіяльності корисливих особистих інтересів і потреб без урахування інтересів інших людей і соціальних груп. Егоїзм виявляється у ставленні до іншої людини як до об'єкта і засобу досягнення своїх цілей. Егоїст, як правило, прагне домогтися чогонебудь для себе за рахунок інших, а це сприймається оточуючими як несправедливість і, звичайно, є підставою для конфліктів.

Суддя у процесі судового засідання повинен створювати належні умови для всебічного й повного дослідження доказів і обставин по справі, усувати все, що не стосується справи, демонструвати свою неупередженість [2]. Основними положеннями, за законом, на цьому етапі є: усність (дослідження доказів відбувається в усній формі у вигляді заслуховування учасників процесу) та неперервність (за винятком часу, визначеного суддею для відпочинку). Як бачимо, професійна діяльність судді орієнтована на вирішення різних за рівнем складності задач, їй притаманний евристичний характер, вона не піддається жорсткій алгоритмізації, а результатом діяльності судді є прийняття рішення по справі.

Також суддя визначає юридичну значущість поведінки людини шляхом діагностики наявності або відсутності у її психіці певних властивостей, від яких залежить поведінка людини. Тобто здатність особи, яка вчинила злочин, розуміти характер і значення вчинених нею дій; здатність свідків правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, і давати про них правильні покази тощо.

Водночас суддя під час судового розгляду повинен виявляти ініціальні конфліктогени у судовому процесі та вчасно на них ре-

агувати, щоб зменшити емоційну складову взаємодії й протидію іншої сторони. До таких конфліктогенів може бути віднесене, зокрема, звинувачення. Воно включає негативну оцінку й тягне покарання. Звинувачення може бути у прихованій формі – образа і спроба за будь-яку ціну себе возвеличити. Тому усвідомлення основного мотиву негативного оцінювання шляхом активної обґрунтованої позитивної оцінки дій може пом'якшити провину через виправдання. Як слушно зауважує О. Черновський, «завдання судді – надавати взаємодії сторін конструктивно-пізнавального характеру, забезпечувати реалізацію їх процесуально гарантованих прав і можливостей та змагального характеру судочинства» [4, с. 9].

Категоричність суджень також може бути ініціальним конфліктогеном у судовому процесі. Адже якщо я прийняв іншу точку зору при категоричній її подачі, то я пішов на поступки, розцінив свою первісну точку зору як неправильну і тим самим визнав свою поразку. Категоричність особливо дратує, коли прийнята вами точка зору далека від загальноприйнятої. Категоричність переходить у повчальність й авторитарність і переплітається з ними. Краще практикувати помірність у впевненості. Тому запрошення до обговорення, апеляція до думки учасників судового процесу буде, з одного боку, підкреслювати, що суддя їх бачить, а, з іншого боку, сприятиме продовженню полеміки, яка не зумовлює ситуативну конфліктність.

У зв'язку з тим, що конфліктність особистості, як наголошує І. Ващенко, знаходить своє вираження у її поведінці, яка провокує появу в іншій людині враження про відсутність взаєморозуміння між ними, виникає комунікативна рефлексія з негативним змістом («він мене не поважає, недооцінює, ігнорує...» тощо) і посилюється емоційна напруга (тривога, страх, очікування неприємностей, «бойова готовність»), наслідком чого стає конфліктна поведінка, а результатом конфліктна взаємодія [1]. Крім того, коли інтереси сторін, які беруть участь у справі, не збігаються з цілями і завданнями суду в установленні дійсних обставин справи, тоді також відносини суду з цими особами носять конфліктний характер, що виражається у такій поведінці цих осіб, яка заважає діяльності суду з установлення істини. Саме за таких обставин виникає необхідність впливу на означених осіб із метою зміни їх установок. Тому суддя повинен уміти передбачати появу ситуативної конфліктності й бути готовим до переведення її у конструктивний діалог, зокрема, шляхом здійснення

психологічного впливу на учасників судового процесу в разі дачі ними неправдивих свідчень або відмови від дачі показів, що свідчитиме про належне виконання ним службових обов'язків [2].

Розраховуючи на власні сили, знання й уміння, суддя весь час повинен оперувати лише фактами, демонструвати свою неупередженість, відповідальність, упевненість, скеровувати очікування, не піддаватися емоційному зараженню [2]. Усвідомлення та прийняття особистісної участі судді при винесенні кінцевого рішення (постанови, ухвали або вироку) сприятиме не тільки об'єктивності судового рішення, уникненню судових помилок, діагностиці неправдивих показів, а й позначиться на реалізації основних принципів судочинства, призведе до підвищення самоповаги судді, позитивного сприйняття себе. Усе це вказує на важливість пошуку та вміння реалізовувати особистісний конфліктологічний і психологічний потенціал за потреби, тобто підтримка самого себе тоді, коли в цьому є найбільша необхідність.

Висновки. При отриманні ініціального посилу слід провести його глибокий морально-психологічний аналіз (конфліктоген? Якщо так, наскільки він значущий...). Необхідно дбати про гідність людини, забезпечувати можливість відповідного ходу, відмовитися від маски і маніпулювання. Конфліктогенна поведінка учасників судового процесу повинна отримати негативне підкріплення. Це забезпечить зниження міжособистісної напруженості та внутрішньоособистісної напруженості, унеможливить появу повторних конфліктогенних посилів, що загалом призведе до деконфліктизації. Психологічний тиск на учасників судового процесу повинен бути поступовим, без передозування. Мета реакції на конфліктогенний посил – співпраця. Щоб уникнути хаотичності, психологічні дії краще об'єднати у блоки.

Для реалізації професійної діяльності в конфліктогенному середовищі, зокрема судді, вкрай потрібна сформованість конфліктологічної компетентності (наявність конфліктологічних знань; володіння соціальними технологіями профілактики, управління, мінімізації деструктивних форм конфлікту; сформованість професійного типу мислення, який містить рефлексивність, методологічність, саногенність, об'ємність, креативність; володіння технологіями психогігієни і стресостійкості у конфліктах тощо). Її розвиток залежить від психолого-акмеологічних умов (потреба суспільства у професіоналах високого класу, престиж професіоналізму, гуманітаризація системи управління освіти, специфіка еталонів і стандартів професійного

середовища) і чинників (психологічна готовність до конфліктологічної діяльності, самонавчання і саморозвитку).

Не менш важливо вчасно використовувати фрази, які свідчать про розуміння ситуації й почуттів («Я розумію, як це для Вас важливо...», «Для мене / нас дуже важливо вирішити Ваше питання...», «Будь-хто у такій ситуації втратив би терпець...», «Розумію, що склалась неприємна ситуація... Уточніть, будь ласка...» тощо); для переходу до суті справи («Для того, щоб я змогла (зміг) Вам допомогти, мені необхідно поставити Вам декілька запитань / я уточню у Вас деяку інформацію стосовно Вашого питання / справи / заяви / рішення...», «Так, звичайно, давайте разом розглянемо це питання...», «Ви абсолютно вірно сформулювали ситуацію, отож...» тощо); для уточнення сказаного («Отож, чи вірно я зрозумів, що Ви б хотіли...», «Якщо я не помиляюсь, Ви говорите...», «Іншими словами, Ви маєте на увазі...» тощо) [2].

Перспективи подальших розвідок убачаються в аналізі висловлювань з негативною оцінкою як елемента структури конфліктогенів.

Список використаних джерел

1. Ващенко І. В. Конфліктологія та теорія переговорів : навч. посіб. / І. В. Ващенко, М. І. Кляп. – К. : Знання, 2013. – 407 с.
2. Ващенко І. В. Конфліктологічний потенціал судді у попередженні ситуативної конфліктності під час проведення судового розгляду справи / І. В. Ващенко, О. П. Зелінська // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Северодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2018. – № 1 (45). – С. 60–66.
3. Коновалова В. Е. Основы юридической психологии : учебник / В. Е. Коновалова, В. Ю. Шепитько. – Харьков : Одиссей, 2005. – 352 с.
4. Черновський О. К. Юридико-психологічні особливості розгляду кримінальної справи в суді першої інстанції : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.06 «Юридична психологія» / Олексій Костянтинівич Черновський ; Київський національний університет внутрішніх справ. – Київ, 2010. – 19 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Vashhenko I. V. Konfliktologija ta teorija peregovoriv : navch. posib. / I. V. Vashhenko, M. I. Kljap. – K. : Znannja, 2013. – 407 s.

2. Vashhenko I. V. Konfliktologichnyj potencial suddi u poperedzhenni sytuatyvnoi' konfliktnosti pid chas provedennja sudovogo rozgljadu spravy / I. V. Vashhenko, O. P. Zelins'ka // Teoretychni i prykladni problemy psihologii' : zb. nauk. prac' Shidnoukrai'ns'kogo nacional'nogo universytetu imeni Volodymyra Dalja. – Sjevjerodonec'k : Vyd-vo SNU im. V. Dalja, 2018. – № 1 (45). – S. 60–66.
3. Konovalova V. E. Osnovy yuridicheskoy psihologii : uchebnik / V. E. Konovalova, V. Yu. Shepit'ko. – Har'kov : Odissej, 2005. – 352 s.
4. Chernovs'kyj O. K. Jurydyko-psihologichni osoblyvosti rozgljadu kryminal'noi' spravy v sudi pershoi' instancii' : avtoref. dys. ... kand. psyhol. nauk : spec 19.00.06 «Jurydychna psihologija» / Oleksij Kostjantynovyh Chernovs'kyj ; Kyi'vs'kyj nacional'nyj universytet vnutrishnih sprav. – Kyi'v, 2010. – 19 s.

Received February 26, 2018

Revised March 19, 2018

Accepted April 11, 2018

УДК 376(075.8)

DOI10.32626/2227-6246.2018-41.61-69

О. М. Вержиковська
defectologia@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО СТИМУЛЮВАННЯ ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Verzhikhovska O. M. Specific application of emotional stimulation methods when working with children with intellectual disabilities / O. M. Verzhikhovska // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, G. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine / scientific editing by S. D. Maksymenko, L. A. Onufrieva. – Issue 41. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2018. – P. 61–69.

O. M. Verzhikhovska. Specific application of emotional stimulation methods when working with children with intellectual disabilities. The article deals with specific application of the methods of emotional stimulation when working with school children with intellectual disabilities. In particular, attention is drawn to the fact that children's educational development